

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Сич Юлія, кандидатка педагогічних наук,
в.о. доцента кафедри дошкільної та початкової освіти
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Одним з найважливіших аспектів виховання та розвитку молодшого школяра у сучасному освітньому просторі є його соціалізація, яка забезпечує формування навичок, цінностей та норм поведінки необхідних для життя у суспільстві. Соціальний досвід і соціальні взаємодії є дуже важливими для розвитку дітей, у тому числі і тих, які мають особливі освітні потреби (ОПП). Зазначені потреби можуть включати фізичні, психологічні, емоційні, розумові або поведінкові відмінності. Учні з ООП часто мають проблеми з комунікацією, взаємодією зі своїми однолітками, формуванням дружніх стосунків та інтеграцією у соціальне середовище [1, с. 266].

Сучасна педагогічна наука розглядає поняття «соціалізація» як процес перетворення людини у повноцінного громадянина суспільства, що відбувається під стихійним впливом соціального середовища і спеціально організованої, свідомо спрямованої виховної роботи [2, с. 115]. Для соціалізації молодших школярів з ООП у сучасному освітньому просторі важливо створити сприятливе середовище, де вони зможуть розвивати свої соціальні навички, отримувати необхідну підтримку та навчатися взаємодіяти в різних ситуаціях.

В останні роки відмічається значне збільшення кількості дітей, які потребують додаткової уваги та піклування суспільства через те, що мають порушення у стані фізичного та психічного розвитку. У зв'язку з тим, що діти з ОПП зазнають суттєвих труднощів у засвоєнні соціального досвіду, які зумовлені їхніми обмеженими можливостями, ця проблема набуває ще більшу значущість при розв'язанні питань корекції, навчання і виховання таких дітей. Водночас від успішності соціалізації залежить комфортність життєдіяльності осіб цієї категорії у соціумі.

Сучасні наукові дослідження, досвід експериментів з впровадження інклюзивного навчання в Україні доводять, що спільне навчання дітей з ООП та їх здорових однолітків можливе і є основою інтеграції, соціальної адаптації дітей та підготовкою їх до самостійного життя. Тому, саме інклюзивний підхід до освіти допоможе підтримати таких дітей у навчанні й досягненні життєвого успіху. [3, с. 76].

Концепція розвитку інклюзивної освіти розглядає інклюзивне навчання як комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з ООП шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [4].

Головний принцип інклюзивної освіти полягає в тому, щоб забезпечити доступність та рівні можливості навчання для всіх учнів, незалежно від їхніх особливостей, здібностей та потреб. Згідно з цим принципом, кожна дитина має право на якісну освіту та повинна мати можливість розвиватися у повній мірі своїх здібностей [1, с. 267]. І в цьому контексті важко переоцінити значення процесу соціалізації. *Визначимо основні умови успішної соціалізації дітей з ОПП:*

1. Створення безпечного та доброзичливого середовища для дитини з ОПП. Важливо, щоб клас був затишним місцем для такої дитини, щоб вона змогла відчувати себе комфортно та безпечно.

2. Позитивне ставлення вчителів і однолітків до дитини з ОПП. Необхідно, щоб вчителі та однолітки розуміли, що дитина має особливі освітні потреби і потребує додаткової уваги та підтримки.

3. Розвиток самооцінки та самовизначення. Дитина з ОПП повинна розуміти свої сильні та слабкі сторони та мати можливість розвиватись в різних напрямках, зокрема у соціальній сфері.

4. Розвиток комунікативних навичок. Важливо, щоб дитина з ОПП мала можливість розвивати свої комунікативні навички в класі та поза ним. Це може бути досягнуто через організацію спільних діяльностей з іншими дітьми, групові проекти та інші форми роботи.

5. Організація індивідуального підходу до дитини з ООП. Вчителі повинні мати гнучкий підхід до навчання та дотримуватись індивідуальної програми для дитини з ООП, з огляду на її особливі потреби та можливості.

6. Залучення та підтримка батьків. Батьки та родина дитини з ООП можуть забезпечити необхідну підтримку та стимулювати розвиток дитини у соціальній сфері, наприклад, через участь у спільних заходах зі школою та іншими організаціями. Це можуть бути тематичні вечори, свята, виставки тощо, де батьки можуть бути активно включені у підготовку та проведення заходу [1, с. 269-270].

Створення безпечного та доброзичливого середовища для дитини з ООП є критично важливим завданням для батьків, вчителів та спеціалістів, які працюють з цими дітьми, та вимагає їхніх спільних зусиль для забезпечення успіху та включеності таких дітей в загальноосвітню систему. Необхідно зробити шкільне середовище доступним для дитини, забезпечивши необхідні підйомники, поручні та інші адаптації. Суттєве значення має і створення психосоціального середовища, де дитина відчуватиме підтримку і повагу та зможе взаємодіяти з однолітками та вчителями.

Пристосування дітей з особливими потребами є досить важкою через ряд причин: негативне ставлення до них у суспільстві, неприйняття їх однолітками, ізолюваність, несприйняття. Зазначені фактори призводять до того, що такі діти відчувають свою непотрібність, і як наслідок це ускладнює їхнє входження в соціум. При організації інклюзивного навчання у класі є недопустимим і упередженим зверхнє ставлення до будь-кого із дітей з ООП. Там, де існує сприятлива атмосфера, доброта, чуйність – там існує шлях до порозуміння. Виховуючи толерантність у дітей – ми створюємо шлях до співпраці, демократичних стосунків між дітьми [5].

Важливою умовою позитивної соціалізації та особистісного зростання дитини з ООП є розвиток її самооцінки та самовизначення. Формування самооцінки у молодшого школяра пов'язане з його включенням в систематичний процес навчання. Саме молодший шкільний вік сприяє формуванню самооцінки та

самовизначенню дитини. Це пов'язано з ростом її пізнавальних можливостей, підвищенням зацікавленості до себе і здатності до самоспостереження. Одним з завдань формування самооцінки дитини є розвиток у неї знань про себе, вміння використовувати різні характеристики під час оцінювання себе, своїх можливостей, вмінь і якостей, з власної точки зору та точки зору інших людей.

Вчителі та однолітки обов'язково повинні бути проінформовані щодо ООП дитини, для них можна проводити інформаційні заходи, щоб покращити їхнє розуміння і сприйняття цих особливостей. У дітей необхідно розвивати емпатію та здатність сприймати світ з позиції дитини з ООП. Вчителі ж мають стати прикладом взаємодії та поваги до таких дітей. Розвитку комунікативних навичок дітей з ООП, їхній співпраці та взаємодії з однолітками сприятиме забезпечення можливості брати участь у спільних заходах, спортивних змаганнях, мистецьких проєктах, а також їхнє включення в спільні навчальні проєкти та завдання разом з ровесниками.

На успішне навчання дітей з ООП в умовах закладу освіти позитивно впливатиме *індивідуалізація навчання* – врахування індивідуальних особливостей кожної дитини з особливими потребами. Персональний підхід до навчання допоможе краще розкрити потенціал дитини та покращити її можливості для соціалізації. Таким чином, необхідним є запровадження в навчальний процес індивідуальної програми розвитку із гнучкою варіативною структурою її компонентів, а саме: індивідуального навчального плану (за потреби), індивідуальної навчальної програми, комплексу додаткових послуг, які б забезпечили навчання таких учнів у відповідності з їхніми можливостями та з урахуванням додаткових потреб [6, с. 48].

Ключову роль у процесі соціалізації дітей з особливими потребами грає *співпраця з родинами*. Основні соціалізуючі функції сім'ї полягають у забезпеченні фізичного та емоційного розвитку індивіда; формуванні статевої ідентифікації дитини; її розумовому розвитку та розвитку здібностей і потенційних можливостей; забезпеченні

почуття захищеності; формуванні ціннісних орієнтацій особистості; допомозі в оволодінні нею основними соціальними нормами.

Головне завдання сучасного педагога – навчити батьків сприймати власну дитину з ООП як особистість.

Важливо, щоб сім'я дитини відчувала увагу з боку педагогічних працівників, зацікавленість учителів у розвитку дитини, їхню готовність допомогти у вихованні дитини.

Наведемо декілька способів співпраці з батьками, які сприятимуть успішній соціалізації молодших школярів з ООП:

1. Відкритий комунікаційний процес. Вчителі та фахівці закладу освіти повинні підтримувати відкритий та регулярний контакт з батьками. Це може включати особисті зустрічі, телефонні дзвінки, спілкування через електронну пошту та інші способи комунікації. Важливо пояснити батькам, що їхні спостереження та думки є важливими.

2. Індивідуалізований підхід. Вчителі та спеціалісти повинні вивчати індивідуальні особливості та потреби кожної дитини з ООП. Співпраця з батьками допомагає отримати більше інформації про дитину та розробити індивідуальні підходи до навчання та соціалізації.

3. Розробка спільних цілей і стратегій. Важливо розробити спільні цілі та стратегії для успішної соціалізації дитини. Батьки та вчителі мають працювати разом над визначенням цілей та плануванням кроків для досягнення цих цілей, розробляти індивідуальні навчальні плани для кожної дитини з ООП відповідно до її потреб і можливостей.

4. Підтримка навчального середовища вдома. Вчителі мають надавати поради та рекомендації батькам щодо того, як вони можуть допомогти дитині підтримувати навчальне середовище вдома, розвивати соціальні навички та успішно інтегруватися в спільноту.

5. Залучення батьків до навчального процесу. Вчителі можуть залучати батьків до класних заходів, спостережень у класі та інших навчальних активностей. Це допоможе батькам краще зрозуміти, як відбувається навчання та соціалізація в класі, сприятиме підтримці дітей.

6. Інформаційна підтримка. Важливо надавати батькам необхідну інформацію про педагогічні та методичні підходи, що використовуються в класі, щоб вони могли краще розуміти, як допомагати дитині. Також можна організувати спільні навчальні семінари, консультації з фахівцями та тренінги для батьків щодо питань соціалізації та навчання дітей з ООП.

Відповідно до зазначеного, пропонуємо батькам дотримуватись наступних порад та рекомендацій задля успішної соціалізації своєї дитини:

- розуміти конкретні особливості та потреби своєї дитини, що допоможе краще підтримувати її в навчанні та соціалізації;

- співпрацювати з учителями та фахівцями з інклюзії, постійний контакт та обмін інформацією з ними будуть сприяти кращому розвитку дитини;

- розвивати самостійність дитини, вчити її вирішувати завдання та приймати відповідальність за власні дії;

- вчити дитину вмінню розв'язувати конфлікти та спілкуватися з іншими, вмінню розуміти та висловлювати свої почуття;

- враховувати інтереси, зацікавлення дитини та підтримувати її в розвитку (музика, мистецтво, спорт тощо);

- організувати спільні активності з іншими дітьми, які можуть бути корисними для соціалізації (групові заняття, хобі або спортивні активності);

- залучати дитину до соціальних груп або клубів, де вона зможе спілкуватися з однолітками та розвивати соціальні навички.

Батькам дітей з ООП важливо пам'ятати, що кожна дитина унікальна, і успішна соціалізація може вимагати часу та підтримки. Саме розуміння батьків, їхня підтримка і віра у потенціал своєї дитини сприятимуть її розвитку та щасливому дитинству.

Однією з проблем у соціалізації дитини з ООП, як вже було зазначено, є те, що вона може відчувати себе ізольованою від інших дітей.

Це може призвести до відчуття неприйнятності та незрозумілості, а також до зниження самооцінки. Тому,

особливу увагу слід приділяти розвитку соціальних навичок у таких дітей. Важливо вчити їх спілкуватися, співпрацювати, вирішувати конфлікти та розвивати навички самостійності.

Вагомим інструментом для вирішення окресленої проблеми та успішної соціалізації молодших школярів з ООП є *ігрова діяльність*. Гра в інклюзивній освіті сприяє розвитку соціальних навичок, оволодінню різних соціальних ролей, взаєморозумінню, та формуванню дружніх стосунків між дітьми з ООП та їхніми однолітками. Зробити процес навчання цікавим та захоплюючим для дітей допоможе дидактична гра, яка є особливим видом ігрової діяльності, спрямованим на навчання та розвиток дітей.

Дидактична гра – цікавий, ефективний, вже випробуваний засіб навчання, виховання і розвитку дітей, проте не унікальний і не є універсальним. Вона, скоріш за все, виступає таким собі помічником учнів, що здатний впливати на хід і результати їх навчально-виховної діяльності. Надмірне використання гри призведе до небажання школярами виконувати навчальні завдання у звичайному режимі і тоді ігрова діяльність поступово почне переважати над навчальною. Доцільність використання гри на тих чи інших етапах уроку залежить також і від рівня знань, умінь і навичок учнів та від складності завдань, які стоять перед ними. Дидактична гра навчає дітей формувати характер, приймати рішення в залежності від конкретної ситуації, нести відповідальність за власні дії та вчинки, розвиває самооцінку та впевненість. В умовах інклюзивної освіти дидактична гра надає школярам можливість взаємодіяти один з одним, вчить враховувати не лише власні потреби та інтереси, але й оточуючих [7, с. 95], У практичній частині цього розділу наведено систему дидактичних ігор та вправ з соціалізації молодших школярів з ООП.

Важливу роль у *позитивній соціалізації молодших школярів* з ООП відіграє також *рухова активність*. Вона сприяє не лише фізичному, а й соціальному, емоційному та психологічному розвитку дитини. Рухова активність допомагає дітям з ООП активно взаємодіяти з навколишнім

середовищем, спілкуватися з ровесниками та іншими людьми, а також розвивати різноманітні навички та характеристики, які сприяють їхній інтеграції в суспільство. Вона може бути інтегрованою у час дозвілля, навчальні програми або спеціально організовані заняття для дітей з ООП, сприяючи їхньому успішному соціальному розвитку.

При плануванні рухових активностей або вправ необхідно враховувати індивідуальні потреби та здібності кожної дитини з особливими потребами. Також слід створити позитивну та підтримуючу атмосферу, де діти зможуть впевнено себе почувати. У практичній частині розділу наведено систему рухових вправ та ігор, що сприятимуть соціалізації молодших школярів з ООП в умовах інклюзивного навчання.

З метою розширення освітнього потенціалу в процесі соціалізації молодших школярів з ООП *можуть бути використані мультимедійні технології*, які сьогодні відіграють важливу роль у житті дітей і стають невід'ємною складовою їхнього оточення. Особливо привабливими для дітей молодшого шкільного віку є мультиплікаційні фільми, які виступають одним з головних чинників їх соціалізації. Мультфільми можуть мати позитивний вплив на їхній розвиток та соціальну інтеграцію, оскільки відкривають перед ними різноманітні аспекти життя та сприяють формуванню різних навичок та цінностей. Важливо відзначити, що вибір мультфільмів має бути обдуманим, оскільки не всі мультфільми можуть бути корисними для дітей з ООП. Педагоги та батьки повинні обирати контент, який відповідає індивідуальним потребам та інтересам дитини з ООП, а також враховувати її рівень розвитку та можливості.

При перегляді мультфільмів разом з дитиною необхідно роз'яснювати їй загальноприйняті норми поведінки та моралі, виключаючи таким чином негативні впливи. *Мультфільми мають використовуватися як один із інструментів у навчанні та соціалізації, а не як заміна реальному спілкуванню та взаємодії з однолітками.* У практичній частині розділу наведено перелік мультфільмів, які пояснюють дітям, що всі люди різні, хто

такі люди з інвалідністю та як з ними спілкуватись. Перегляд цих мультфільмів сприятиме соціалізації учнів з ООП та допоможе зробити навчання в інклюзивному класі більш комфортнішим.

Таким чином, соціалізація молодших школярів з ООП в умовах інклюзивної освіти *вимагає комплексного підходу*, що обов'язково має враховувати їхні індивідуальні особливості та потреби. Саме інклюзивна освіта може забезпечити молодшим школярам з ООП доступ до якісної освіти разом зі своїми ровесниками і допоможе їм відчувати себе рівними членами навчальної спільноти. У інклюзивних класах діти мають можливість взаємодіяти з однолітками та вчителями, що позитивно впливає на розвиток їхніх соціальних навичок, таких як спілкування, співпраця, емпатія та розуміння інших. Коли діти навчаються разом, вони більше розуміють одне одного, розвивають толерантність, повагу, підтримку та глибокі дружні стосунки. Діти, які оточені іншими дітьми у навчанні, часто досягають кращих результатів у навчанні та соціалізації.

Завдання кожного педагога, батьків та освітнього закладу взагалі – зменшити негативний вплив різноманітних факторів на особистість молодшого школяра та сприяти саме позитивному для дитини входженню в соціум.

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ ТА ВПРАВИ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ООП

Гра «Познайомимося?»

Мета: сприяння соціалізації дітей та розвитку комунікативних навичок. Діти з вчителем стають у коло, вчитель тримає надувний м'яч, потім він називає своє ім'я та ім'я того, кому кидає м'яч. Названа дитина повинна зловити м'яч, назвати своє ім'я і ім'я того, кому він кине м'яч.

Гра «Вчимося вітатися»

Мета: сприяння соціалізації дітей, розвитку комунікативних навичок, розвитку почуття єдності. Діти утворюють коло і вчитель навчає дітей правильно вітатися – треба подивитися на свого сусіда, посміхнутися йому і сказати: «Вітаю», а потім зробити те саме із сусідом із другого боку. Вчитель також може запропонувати торкнутися плечем сусіда; те саме можна зробити носиками, долоньками. Це невербальне (тактильне) вітання.

Гра «Вчимо емоції»

Мета: сприяння соціалізації дітей, розвитку комунікативних навичок, емоційної сфери. Діти уважно розглядають різноманітні малюнки, а потім розкладають їх у два ряди – радість і смutek – в залежності від колірної гами. Основне завдання вчителя – допомогти дітям розповісти про свої почуття, що виникли з приводу того чи іншого малюнка, пояснити, чому один малюнок вважають веселим, а інший – сумним.

Гра «Опиши однокласника / однокласницю»

Мета: сприяння соціалізації дітей, розвитку комунікативних навичок, пам'яті та спостережливості. З групи дітей обирають двох, ставлять їх спинами один до одного. Вони по черзі описують зовнішність один одного (очі, одяг тощо) [8].

Гра «Розкажи історію»

Мета: сприяє соціалізації дітей у інклюзивному класі, допомагає краще вивчити одне одного та розвивати навички висловлювання. Кожна дитина розповідає коротку історію про себе. Інші діти слухають і задають питання.

Гра «Спільний проект»

Мета: сприяє соціалізації дітей у інклюзивному класі, вчить співпраці, командній роботі, комунікації та вирішенню проблем. Діти розподіляються на групи та кожній групі надається завдання створити спільний проект, такий як малюнок, скульптура, оповідання тощо.

РУХОВІ ВПРАВИ ТА ІГРИ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ООП

Руханки та вправи під музику

Спільне виконання руханок або вправ під музику допомагає дітям відчувати ритм, покращити фізичну форму та розвивати взаємодію з іншими учасниками.

Рухові ігри з кольоровими сигналами

Дітям можна пропонувати виконувати певні дії (наприклад, стрибати, бігти, плескати в долоні) на певний кольоровий сигнал, що допомагає розвивати увагу та слух.

Данс-терапія

Танці можуть бути чудовим способом розвитку координації рухів, гнучкості та виразності; групові танці допомагають встановлювати контакти, розвивати спілкування та відчуття спільності.

Командні ігри

Гра в футбол, баскетбол, волейбол або інші командні види спорту сприяють співпраці, комунікації та взаємодії між дітьми, навчають спільно працювати на досягнення спільних цілей.

Гра «Догори дригом»

Діти дізнаються про користь фізичної активності, використовуючи різні частини тіла для створення веселих рухів. Дітям пропонується обрати дві різні частини свого тіла (ступні, ноги, руки або стегна). Разом з дітьми необхідно придумати різні веселі рухи обраними частинами тіла. Важливо обрати такі рухи, щоб усі учасники змогли їх виконати. Коли всі учасники створять свої рухи, вони демонструють їх іншим учасникам. Перший учасник демонструє свої рухи, а всі інші учасники повторюють рухи за ним. Потім переходять до наступного учасника. Треба заохочувати дітей рухатися якомога швидше.

Гра «Грайливе цуценья»

Діти вчаться долати негативні емоції, намагаючись зловити м'яч. Дітям пропонується об'єднатися у команди та стати в коло. Учасники, які будуть всередині кола, перетворюються на «цуциків», які дуже хочуть погратися з м'ячем, а отже, зловити м'яч. Команди можуть самостійно вирішити, скільки учасників буде грати в середині кола. Діти кидають м'яч через усе коло, а не учасникам справа чи зліва. Якщо «цуцику» вдається зловити м'яч, він займає місце учасника, який кинув м'яч останнім, а той стає новим «цуциком».

Перелік мультфільмів – чинника позитивної з соціалізації молодших школярів з ООП

Мультфільм «Дивовижні речі трапляються»

Анімоване відео пояснює, що всі люди – різні, і мозок у кожної людини працює інакше. Треба розуміти, що є відмінності, які легко можна помітити, а є не такі очевидні. Відео показує, що таке аутизм та як людина з ним сприймає інформацію.

Мультфільм «Тамара»

У 4-хвилинному мультфільмі від Disney «Тамара» розповідається про те, що говорити можна не тільки голосом, а і мовою тіла. Окрім цього, йдеться про те, що дитяча мрія може подолати хворобу.

Мультфільм про те, що всі різні

2-хвилинна анімація розповідає, що не треба прагнути бути такими, як усі. Бо насправді всі люди різні, але часто вони намагаються приховувати це, аби наслідувати когось.

Мультфільм «Жив собі чорний кіт»

Це мультфільм про життя чорного kota, з яким ніхто не спілкується через людські забобони. Що відчуває кошеня, наскільки йому сумно і самотньо? Утім, варто котові забруднитися в білу фарбу – люди змінюють своє ставлення. Анімацію створив режисер Юрій Марченко на студії «Українафільм».

Мультфільм «Яким могло б бути Різдво без любові?»

Історія про їжачка на ім'я Генріх, який прийшов до нового класу. Однолітки не хочуть спілкуватися з ним, бо він має колючки. Напередодні Різдва однокласники дарують йому подарунок, завдяки якому вони зможуть дружити і гратися! [9].

Отже, позитивна соціалізація дітей молодшого шкільного віку уможлиблюється, якщо застосовувати партнерство початкової ланки освіти та сім'ї-родини.

Список використаних та рекомендованих джерел:

1. Інклюзивна освіта. Сайт консультанта КУ «ЦПРПП ВМР» К. Нарапольської: Матеріали на допомогу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sites.google.com/view/inkluziazprppvmr/materialy>
2. Кайдалова Г. Дидактична гра як спосіб формування толерантності молодших школярів в умовах інклюзії / Г. Кайдалова // Педагогічний часопис Волині. 2016. № 1. С. 92-97. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9277/1/Didactic%20Game%20as%20a%20Way%20of%20the%20Formation.pdf>
3. Карпенко С., Кобилянська Н., Краєвська К. Формування толерантності до дітей з особливими освітніми потребами як умова соціалізації // Психологічний супровід учасників освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти: матеріали конференції, 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dpsz2018.blogspot.com/2018/12/blog-post22.html>
4. Коваль Л. В. Організація інклюзивного середовища у закладі освіти / Л. В. Коваль // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивне навчання в Новій українській школі» (26-27 березня 2018 р., м. Тереховля): у 2 ч. Київ: Інтерсервіс, 2018. С. 46-49.
5. Концепція розвитку інклюзивної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 1 жовтня 2010 р., №912. К., 2010 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inkluzivnogo-navchannya>
6. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко, І. О. Білозерська та ін. ; за заг. ред. А. А. Колупаєвої. К.: А. С. К., 2012. 308 с.
7. Петрович Ю.В. Дидактичні ігри та вправи для дітей з ООП «Ігри для соціалізації дитини з РДУГ в інклюзивному класі». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/dydaktychni-ihry-ta-vpravy-dlia-ditei-z-oo-ihry-dlia-sotsializatsii-dytyny-z-rduh-v-inkluzivnomu-klasi-672056.html>
8. Сич Ю. Школа – осередок розвитку ідеї інклюзивної освіти в українському соціумі. / Соціальне партнерство в

інклюзивній освіті: акмеологічні засади, сучасні реалії: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (25 квітня 2019 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2019. С.114-118. Режим доступу: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/1maket.pdf>

9. Сич Ю. Умови успішної соціалізації молодших школярів з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі // Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат: матеріали III Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Тернопіль, 23-24 квітня 2023 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 266-270. Режим доступу: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/29762>